

4. Obywatelskie projekty ustaw, a zasada dyskontynuacji. Potrzebna zmiana przepisów. *Biuletyn Informacji Publicznej Rzecznika Praw Obywatelskich*. 25.03.2022. URL: <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-znie%C5%9B%C4%87-zasad%C4%99-dyskontynuacji-do-projekt%C3%B3w-obywatelskich>

5. Ustawa w 2 godziny 20 minut: XIII Komunikat Obywatelskiego Forum Legislacji podsumowujący aktywność legislacyjną rządów Zjednoczonej Prawicy, Sejmu VIII kadencji i Senatu IX kadencji (2015–2019). *Fundacja im. Stefana Batorego*. Warszawa, 2019. 38 s.

ЛОЩИХІН О. М.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Державного податкового університету*

ФІСКАЛЬНІ ФУНКЦІЇ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ У ВИМІРІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Проблема функцій держави – одна з найважливіших у теорії і практиці державного будівництва і права. Адже діяльність держави широка і багатогранна. Початок третього тисячоліття характеризується важливими змінами в політичному, економічному, соціально-культурному та екологічному житті, що проявляється у своєрідності та неповторності розвитку кожної держави, у тому числі й їх функцій. Усе більше стає очевидною необхідність удосконалення форм, методів, засобів реалізації державою своїх завдань, цілей, функцій, у системі яких особливо важливе місце займають фінансові функції.

У вітчизняній науці проблематика щодо правового забезпечення фінансової політики держави та реалізації її фінансових функцій у фокусі загальносвітових тенденцій глобалізації, формування конституційної економіки, економічного та фінансового конституціоналізму знайшла своє відображення у працях О. Батанова [1–3], М. Дзевелюк [5], Є. Дуліби [6], Р. Іванової [7], О. Ільницького [8], С. Мельничук [9], Д. Носікова [10], М. Савчина [11], А. Худика [12] та деяких інших вітчизняних дослідників, концептуальний аналіз яких свідчить, що сутність та зміст функцій сучасної держави, в тому числі й насамперед функцій у сфері економіки та фінансів,

багато у чому залежать від глобалізаційних явищ і процесів, а, з іншого боку, стан економічної, фінансової, фіскальної та інших систем, реального фінансово-економічного потенціалу суспільства та держави значною мірою детермінує спрямованість та форми правового регулювання господарсько-економічних та бюджетно-фінансових відносин.

Концептуальний аналіз сутності, змісту фіскальних функцій сучасної держави та проблем їх реалізації в умовах викликів сьогодення передбачає розкриття низки питань.

По-перше, варто звернути увагу на проблематику функцій держави у контексті глобальних змін сьогодення. На наш погляд, аналіз глобалізаційних процесів у праві, політиці, економіці, культурі, інформації у контексті дослідження функцій держави на сучасному етапі з позицій сучасної конституційної юриспруденції та концептуальних засад глобального і національного конституціоналізму є найбільш перспективним напрямом сучасних досліджень. Адже останнім часом, коли у більшості держав сучасного демократичного світу відбуваються кардинальні трансформаційні процеси в державному механізмі, зміни в політичній, економічній, соціальній, духовній та інших системах суспільства, стала знову актуальною проблема виявлення сутності й соціально-правової природи функцій держави, у тому числі й економічної, фінансової та фіскальної.

Зазначимо й те, що події, які відбувалися у ХХІ ст. істотно вплинули на всі процеси і механізми функціонування держави, зокрема суттєві трансформації відбулися як у наборі функцій держави, так і в їх сутності та змісті. Такі зміни характерні для функцій, які здійснює держава як у «традиційних» сферах громадського життя: політичній, економічній, фінансовій, соціальній, культурній, так і в «новоявлених» галузях, обумовлених глобальними проблемами сучасності: демографічній, екологічній, сировинній, космічній сферах, у галузі утворення та використання інформаційних технологій, захисту прав і свобод людини та в інших сучасних глобальних сферах діяльності [4, с. 14].

По-друге, вважаємо за потрібне звернути увагу на сам феномен конституційної економіки, при аналізі сутнісних характеристик якого у вітчизняній правовій доктрині абсолютно справедливо акцент сфокусовано у бік конституційно-правової дійсності, маючи на увазі, що «конституційна економіка – це інноваційне, практично-наукове

поняття, яке поєднує дві різні системи наук – юридичну та економічну з метою всебічного аналізу, вирішення проблем та їх попередження за допомогою взаємодії конституціоналізму та економічних чинників». У цьому аспекті конституційна економіка розглядається як «практична площина для покращення становища держави та її перетворення на правову демократичну» [7, с. 39].

На наш погляд, саме практичне значення застосування доктрини конституційної економіки реалізується як комплексний підхід у сфері права, економіки та фінансів, що, у свою чергу, допомагає вирішити традиційну проблему багатьох вчених-правознавців та юристів-практиків – незнання економіки та фінансів, а також самих економістів та фінансистів – незнання проблем загальнотеоретичної юриспруденції та сучасного конституційного права.

Як зазначається у сучасних вітчизняних дослідженнях з відповідної проблематики, пошук нових підходів у цій сфері пов'язаний, у своїй основі, зі складністю самих по собі фінансово-економічних явищ та процесів у їхньому конституційно-правовому та іншому галузевому юридичному оформленні. Тому цілком корисними можуть бути як дослідження економістів у конституційно-правовій сфері регулювання економічних процесів (що характерно більшою мірою для західних уявлень про «конституційну економіку»), так і конституційно-правовий, юридичний аналіз економічних явищ та їх нормативно-правової бази, як це представлено вітчизняною доктриною конституційної економіки [1–3].

По-третє, необхідно проаналізувати сутність та зміст фіскальних функцій держави в умовах глобальних викликів. Так, наприклад, Д. Носіков не лише обґрунтовує, що «фіскальна функція держави – це один з основних напрямків діяльності держави, який відображає кореляцію між змістом фіскальної діяльності (державно-владними повноваженнями у сфері акумулювання державних доходів) та цілями і завданнями, що стоять перед державою на конкретно-історичному етапі розвитку суспільства», та стверджує, що «вона полягає в акумулюванні державних доходів шляхом встановлення і стягнення обов'язкових платежів (податків, зборів, мит, штрафів), а й визначає місце фіскальної функції в системі основних напрямів діяльності сучасної держави: «в системно-структурному плані фіскальна функція є складовою фінансової функції держави (поряд із монетарною, грошово-кредитною та ін.) і, відповідно,

економічної функції держави, а її основними елементами є податкова, митна і бюджетно-штрафна підфункції» [10, с. 4].

У свою чергу, Є. Дулібою досліджено зміст фіскальної функції держави, виходячи «із сутності і соціального призначення держави як публічного інституту управління, влади і права, основних і допоміжних функцій державних органів, підстав та особливостей суспільних завдань і напрямів діяльності державних службовців, державних органів влади і управління, інших суб'єктів права, які повинні їх виконувати», та запропоновано власне розуміння фіскальної функції держави як «одного з основних соціально значущих напрямків державної діяльності, що має системний та політичний характер і полягає у створенні передумов, необхідних для ефективної фіскальної діяльності з використанням таких основних інструментів, як державні доходи та державні видатки» [6, с. 9–10].

У цілому сприймаючи відповідні доктринальні характеристики, зазначимо, що більш точним з точки зору вироблених у сучасній загальнотеоретичній юриспруденції підходів могло б бути визначення фіскальної функції держави як одного із основних організаційно забезпечених та нормативно регламентованих напрямків і видів діяльності держави у сфері економіки та фінансів, який відображає системний зв'язок між змістом фіскальної діяльності (публічно-владними повноваженнями у сфері акумулювання публічних доходів) та цілями і завданнями, що стоять перед державою на конкретно-історичному етапі розвитку суспільства.

Зазначимо й те, що у практичному вимірі держава як пріоритетний суб'єкт фіскальної політики виробляє та реалізує стратегію фінансового розвитку суспільства і визначає конкретні завдання на наступний період, засоби й шляхи їх досягнення. Політика, таким чином, стає функціонально-телеологічною та інституційною основою всього суспільно-економічного розвитку. Зміст фіскальної політики складається з вироблення основних напрямів використання державних фінансів, виходячи з необхідності вирішення соціально-культурних, господарсько-економічних, військово-політичних, науково-технічних та інших завдань, що стоять перед суспільством та державою на різних етапах їх розвитку.

З огляду на це фіскальна політика не завжди відображає об'єктивний характер державних фінансів, привносячи елемент суб'єктивізму. У цьому й полягає суперечність концентрованого виразу

фінансів через фінансову політику, яка залежить не лише від стану державних фінансів, але й економіки в цілому, а також розвитку політичної, економічної, соціальної, культурної та інших систем суспільства. Тому, акумулюючи змістовну суть фінансів, фінансова політика може бути представлена як концентрований вираз стану та потреб як економіки, так і держави в цілому у всіх проявах та напрямках її завдань та функцій.

Основним засобом здійснення такої політики насамперед є податки. Система податків має виконувати передусім головне своє завдання – бути ефективним інструментом впливу на зміну структури виробництва, стимулювати ділову активність і підприємницьку діяльність, а також забезпечувати надходження до бюджетів усіх рівнів доходів, достатніх для фінансування державних видатків. Тому одним із головних засобів економічного державного регулювання, складовою фінансової політики є ефективна податкова політика.

Як указує світовий досвід та вітчизняна практика, велику частину державної скарбниці становлять саме податки. Податки є ключовим інструментом державної політики. Вони торкаються найважливіших сторін життя людини, держави та суспільства. Податки – неодмінний атрибут держави та її постійний супутник. Вони завжди мають конкретно-історичний характер та перебувають у постійному русі. Залежно від соціального ладу, типу державної влади та багатьох інших обставин змінюються їх функції, завдання, характер, зміст та принципи оподатковування та, отже, державної економічної політики. З податків можна судити про державу, її природу, соціальне призначення та функціонально-телеологічну роль у виконанні суспільних завдань.

Слід зазначити, що за радянських часів керівництво державою не акцентувало увагу на необхідності здійснення податкової діяльності як самостійного напрямку державної політики. Система управління в ті роки ґрунтувалася на моделі «виробництво – планування – держава», що означало адміністративно-владне управління економічними процесами. За цієї системи оподатковуванню приділялася вкрай обмежена роль. І, як показала практика, ця модель виявилася неефективною. Перехід до ринкових відносин неминуче зумовив корінні зміни в податковій сфері держави. В умовах ринкової економіки податкова система стала першоосновою механізму державного регулювання економікою. Ефективність

функціонування господарського комплексу країни залежить саме від того, наскільки правильно побудована система оподатковування і наскільки ефективна податкова політика сучасної держави.

З цього випливає, що економічна політика держави перехідного періоду не може бути аналогічною тій, яка діяла в плановій системі. Вона повинна наповнитися новим змістом, головна суть якого полягає в тому, що держава бере на себе складну функцію формування сучасної моделі економіки ринкового типу, а отже, повинна змінити всю свою соціально-економічну діяльність. І саме податковий механізм може стати тим головним ланцюгом, який може використовуватися державою для досягнення певних цілей і завдань перехідного періоду, коли повинна бути здійснена трансформація державно-планової економіки в економіку ринкового типу. Протягом цього особливого перехідного етапу значення і роль податків виходить за межі забезпечення держави фінансовими ресурсами. У цей час потребує вирішення безліч складних проблем перехідного періоду і податки стають найважливішим інструментом економічної політики держави в макроекономічному регулюванні національної системи господарства.

Концептуальний аналіз основних історичних тенденцій розвитку конституційної моделі економічної системи свідчить, що конституційні реформи XX ст. – початку XXI ст., які оформили нові державні економічні та фінансові повноваження, були не тільки відповідною реакцією на виклики кризових явищ, але й самі створювали нові економічні умови, активно трансформували державну політику і компетенцію органів державної влади. Нова конституційна модель оформила механізми публічного втручання в економіку, що забезпечують гарантії конституційних прав і свобод громадян та опосередковують оновлений кадастр функцій держави та державної влади у соціально-економічній сфері, що зажадало включення до конституцій норм про основні економічні права, принципи державного регулювання економічної діяльності, а також положень про фінансову і податкову систему. Зокрема, саме ця тенденція стала основою концептуалізації конституційної економіки та формальної «економічної конституції», під якою звичайно розуміється сукупність конституційних положень, зв'язаних між собою предметом – відносинами в сфері економіки та фінансів.

Резюмуючи, зазначимо, що, по-перше, фіскальна функція держави – це один із основних організаційно забезпечених і нормативно

регламентованих напрямків та видів діяльності держави, який відображає системний зв'язок між змістом фіскальної діяльності (публічно-владними повноваженнями у сфері акумулювання публічних доходів) та цілями і завданнями, що стоять перед державою на конкретно-історичному етапі розвитку суспільства.

По-друге, фіскальна функція держави полягає в акумулюванні державних доходів шляхом встановлення і стягнення обов'язкових платежів (податків, зборів, мит, штрафів).

По-третє, у системно-структурному плані фіскальна функція є складовою фінансової функції держави (поряд із монетарною, грошово-кредитною та ін.) і, відповідно, економічної функції держави.

По-четверте, пройшовши у своїй еволюції довгий час з моменту виникнення перших держав та їх фінансових і економічних систем, в умовах сучасних глобальних викликів фіскальна функція держави розвивається у фокусі реалізації концепту конституційної економіки та пов'язаних із ним теорій економічного та фіскального конституціоналізму.

Список використаних джерел:

1. Батанов О. В. Тенденції розвитку конституційного права та проблеми трансформації Конституції України у вимірі конституційної економіки. *Альманах права. Трансформація законодавства України в сучасних умовах*. Випуск 14. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2023. С. 139–144.
2. Батанов О. В. Економічний конституціоналізм в Україні у контексті європейського досвіду: пошук оптимальної моделі. *Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 30 червня 2023 р. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2023. С. 12–33.
3. Батанов О. В. Економічний конституціоналізм як концепт. II Маріупольський конституційний форум «Візія майбутнього: конституційний вимір повоєнного відновлення України та європейської інтеграції»: збірник матеріалів і тез (м. Київ, 6 жовтня 2023 р.). Київ: ВАІТЕ, 2023. С. 39–46.
4. Батанов О. В., Лошихін О. М., Лашихіна І. М. Зовнішні функції сучасної держави в умовах глобалізації: концептуально-конституційні аспекти. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. Volume 32, Number 2. p. 11–18.

5. Дзевелюк М. В. Традиції та новації в розвитку функцій сучасної держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Одеса, 2017. 20 с.
6. Дуліба Є. В. Фіскальна політика держави: адміністративно-правовий аспект: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Дніпро, 2019. 32 с.
7. Іванова Р. Ю. Конституційна економіка як механізм організації правової демократичної держави: монографія. Київ: Ін Юре, 2017. 184 с.
8. Ільницький О. Фіскальний конституціоналізм як нормативний механізм євроінтеграції у сфері фінансової політики. *Український часопис конституційного права*. 2022. № 3. С. 81–90.
9. Мельничук С. М. Правові форми реалізації функцій сучасної держави Україна: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Київ, 2019. 40 с.
10. Носіков Д. М. Фіскальна функція сучасної держави: теоретико-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Харків, 2016. 20 с.
11. Савчин М. В. Конституційний лад України та економічний конституціоналізм. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 4. С. 96–100.
12. Худик А. М. Конституціоналізація публічних фінансів: зарубіжний досвід та українська модель: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02. Київ, 2020. 266 с.

ЛУЦЬКИЙ Р. П.,

*доктор юридичних наук, професор,
директор Науково-дослідного інституту
імені Академіка Івана Луцького
Університету Короля Данила*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ Й ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У світлі останніх подій, які відбуваються на території нашої країни, а саме пов'язаних із збройною агресією російської федерації, з метою збереження державної незалежності та відвернення посягань на територіальну цілісність України, указом Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. було введено воєнний стан, як різновид особливого правового режиму [3].

Національна академія наук України
Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України
Національна академія правових наук України

ДОСВІД, ВОЄННІ ВИПРОБУВАННЯ ТА ПОВОЄННИЙ РЕНЕСАНС КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РОЗВИТКУ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Збірник матеріалів
міжнародних науково-практичних конференцій
«28-річчя Конституції України: досвід,
воєнні випробування та повоєнний ренесанс»
(м. Київ, 26 червня 2024 року)
та «Захист незалежності України: правові засади
та виклики сьогодення.
До 33-ї річниці проголошення незалежності України»
(м. Київ, 22 серпня 2024 року)

*До 75-ї річниці Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України*

Київ – 2025

УДК 342.7(477)

Д 70

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України
(протокол № 16 від 31 жовтня 2024 р.)*

Рецензенти:

Гетьман А. П., доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, ректор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Ярмиш О. Н., доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Президент Міжнародної асоціації істориків права;

Бисага Ю. М., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, завідувач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Д 70 Досвід, воєнні випробування та повоєнний ренесанс конституційно-правового розвитку незалежної України: збірник матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій «28-річчя Конституції України: досвід, воєнні випробування та повоєнний ренесанс» (м. Київ, 26 червня 2024 року) та «Захист незалежності України: правові засади та виклики сьогодення. До 33-ї річниці проголошення незалежності України» (м. Київ, 22 серпня 2024 року) / відп. ред. акад. НАПрН України, д. ю. н., проф. О. В. Скрипнюк, д. ю. н., проф. А. Р. Крусян та д. ю. н., проф. О. В. Батанов. Київ–Харків: Майдан, 2025. 420 с. ISBN 978-966-372-947-3.

Збірник містить матеріали міжнародних науково-практичних конференцій «28-річчя Конституції України: досвід, воєнні випробування та повоєнний ренесанс» (м. Київ, 26 червня 2024 року) та «Захист незалежності України: правові засади та виклики сьогодення. До 33-ї річниці проголошення незалежності України» (м. Київ, 22 серпня 2024 року), які було проведено в Інституті держави і права імені В. М. Корецького НАН України.

Видання розраховане на наукових та науково-педагогічних працівників, народних депутатів України та депутатів місцевих рад, посадових осіб державної влади та місцевого самоврядування, а також магістрів і студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти, усіх, хто цікавиться проблемами сучасного конституціоналізму в Україні.

УДК 342.7(477)

Редколегія може не поділяти погляди авторів матеріалів, розміщених у збірнику.

Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за їх зміст.

© Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2025

© Національна академія правових наук України

ISBN 978-966-372-947-3

Бочарова Н. В. Ренесанс порівняльного конституційного права в умовах ХХІ століття	68
Гультай М. М. Конституції незалежної України – 28 років (питання внесення змін до Основного Закону)	77
Каміпська Н. В., Нуруллаєв І. С. Конституційно-правовий та міжнародно-правовий виміри санкційної політики	79
Кваша О. О. Конституційне право на справедливий суд в умовах війни і миру	85
Колодій А. М., Тернавська В. М. Конституціоналізація, конституціоналізм та модернізація Конституції України в умовах післявоєнного відновлення	90
Корж І. Ф. Проблеми забезпечення правового захисту незалежності, суверенітету, територіальної цілісності України в сучасних умовах	98
Короєд С. О. Реалізація конституційного права на судовий захист в аспекті доступу мешканців тимчасово окупованих територій до правосуддя в умовах воєнного стану	101
Кресін О. В. Використання механізму «Єднання заради миру» в умовах війни РФ проти України	106
Кресіна І. О. На засадах національної ідеї і справедливості (До питання про перезаснування Української держави і нову Конституцію України).	111
Крусян А. Р. Захист незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України: сучасна правова доктрина і практика	119
Куйбіда В. С. Правові та управлінські механізми захисту України	125
Кукуруз О. В. Законодавча ініціатива громадян: можливості та загрози	130
Лошихін О. М. Фіскальні функції сучасної держави у вимірі конституційної економіки	135
Луцький Р. П. Конституційно-правовий механізм реалізації й захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану	142